

закладів культури, які зберігають або виробляють культурний продукт, забезпечивши максимальні можливості для поширення інформації про них за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р // Офіційний вісник України. – 2016. – № 18. – Ст. 745.
2. Про національний культурний продукт : Проект Закону України № 0895 від 12.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45053.
3. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.
4. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
5. Кількість туристів в Україну зросла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3840086-kilkist-turystiv-v-ukrainu-zroslo>.
6. Як працює український інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://netfreedom.org.ua>.
7. Лисенко О.О. Актуальні питання захисту суспільства від шкідливої інформації / О.О. Лисенко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – № 4(47). – 2009. – С. 30–37.

ПАСТЕРНАК В. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін факультету № 6
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 342.922

**РОЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

У статті розглянуто роль процесуального примусу у здійсненні адміністративного судочинства як невід'ємної частини процедури розгляду справ в адміністративних судах, що використовується з метою забезпечення чіткого дотримання правил адміністративного процесу усіма його учасниками.

Ключові слова: суд, адміністративне судочинство, адміністративний процес, процесуальний примус.

В статье рассмотрена роль процессуального принуждения в осуществлении административного судопроизводства как неотъемлемой части процедуры рассмотрения дел в административных судах, используется для обеспечения четкого соблюдения правил административного процесса всеми его участниками.

Ключевые слова: суд, административное судопроизводство, административный процесс, процессуальное принуждение.

The article examines the role of procedural coercion in the implementation of administrative proceedings, as an integral part of the procedure for handling cases in administrative courts, is used to ensure strict compliance with the rules of the administrative process by all its participants.

Key words: court, administrative legal proceedings, administrative process, procedural coercion.

Вступ. Конституція України містить положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека в Україні визначені як вища соціальна цінність, а права і свободи людини та їхня гарантія визначають сенс і спрямування діяльності держави. Затвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Дотримання правил поведінки у судовому засіданні досягається завдяки заходам процесуального примусу. Разом з цим застосування заходів процесуального примусу завжди пов'язане з обмеженням прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб різних форм власності. Задля уникнення порушення гарантованих Конституцією України прав та свобод заходи процесуального примусу мають бути застосовані лише відповідно до їх призначення, за наявності встановлених законом підстав і з додержанням відповідної правової процедури.

Важливість правомірного застосування примусу полягає в тому, що порушення судом процесуального законодавства призводить до порушення права на судовий захист, яке гарантоване ст. 55 Конституції України.

Актуальним на сьогодні є питання застосування процесуального примусу у здійсненні адміністративного судочинства, оскільки процесуальний примус є невід'ємною частиною процедури розгляду справ в адміністративних судах, що використовується задля забезпечення чіткого дотримання правил адміністративного процесу усіма його учасниками.

Питання примусу має не лише правовий характер, оскільки є одним зі способів впливу на суспільні відносини. Тому у філософії, політології, соціології та в ряді юридичних наук категорію примусу прирівнюють до категорій влади, сили, маніпулювання та впливу.

Метод примусу вважається авторитарним засобом впливу з боку держави, однак на сьогодні немає жодної держави, яка б не використовувала його як невід'ємний засіб управління своїми справами, зокрема у сфері судочинства.

Проблеми розвитку адміністративної юстиції загалом та застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в різні часи були предметом дослідження для низки вітчизняних та зарубіжних вчених, таких, як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, В.В. Бойцова, В.Я. Бойцов, С.В. Ківалов, В.М. Кравчук, Т.О. Коломоєць, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, які підготували ряд праць монографічного характеру та наукові статті з цієї тематики. Попри значний рівень розвитку доктрини адміністративного процесу, заходи процесуального примусу в сучасних дослідженнях оминаються увагою науковців.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження проблем правового регулювання та практичного застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві.

Результати дослідження. Державний примус виступає як засіб правового забезпечення належного функціонування правової системи на різних етапах реалізації права – як на етапі реалізації (застосування) норм об'єктивного права, результатом чого є виникнення правовідносин, так і на етапі здійснення суб'єктивного права, що є елементом правового відношення [6, с. 7].

В.А. Кузьменко визначає зміст примусу в адміністративному процесі як передбачену нормами законодавства про адміністративне судочинство правозастосовну державно-владну діяльність суду, що реалізовується у формі правових відносин (як правило, процесуальних), полягає у зобов'язанні до застосування фізичного, майнового, морального чи організаційного впливу на учасників адміністративного процесу та інших учасників суспільних відносин щодо належності виконання обов'язків у процесі адміністративно-процесуальної діяльності [3, с. 285].

О.В. Кузьменко та О.Н. Панченко зазначають, що заходи процесуального примусу – новий інститут процесуального права, який має місце також і в цивільно-процесуальному судочинстві. Значений інститут не був представлений у ЦПК 1963 р., відсутній він і в Російському ЦПК (прийнятий 14 листопада 2002 р.) [4, с. 536].

Існує також точка зору, що заходи процесуального примусу – це реакція суду на ті правопорушення, яких припустилися учасники процесу або інші особи, присутні в залі судового засідання, і які заважають подальшому розгляду справи [5, с. 179].

Е.Ф. Демський визначає заходи процесуального примусу в адміністративному процесі як способи примусового впливу на учасників процесу з метою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого вирішення адміністративних справ, а також підтримання певного порядку під час їх розгляду [1, с. 171].

Більшість вчених погоджується, що примус варто визначати через категорію впливу.

З огляду на наведені підходи до визначення поняття процесуального примусу, можна сформулювати дефініцію процесуального примусу в адміністративному судочинстві: це нормативно визначені способи офіційного впливу суддів на осіб, які порушують встановлені в адміністративному суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства.

Визначення процесуального примусу встановлено і самим законодавцем безпосередньо в Кодексі адміністративного судочинства України, та передбачено, що заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства.

Ст. 134 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України передбачено ряд обов'язків осіб присутніх у залі судового засідання, порушення яких може бути підставою застосування судом

заходів процесуального примусу. Проте підставою до застосування судом заходів процесуального примусу може також служити протиправне перешкоджання здійсненню адміністративного процесу чи порушення інших правил, окрім зазначених у ст. 134 КАС України, зокрема тих, що встановлюються безпосередньо судом.

Застосування заходів процесуального примусу вирішується судом на власний розсуд та подеколи є чи не єдиним об'єктивно необхідним методом, що спроможний припинити порушення, які стали перепоною в розгляді справи.

Однак у всіх випадках в основі рішення про застосування заходу адміністративного примусу має бути сукупність конкретних реальних фактичних даних, що свідчать про необхідність застосування того чи іншого заходу. Питання про наявність достатніх підстав щоразу вирішуються особою, уповноваженою розглядати адміністративні справи [1, с. 172].

Застосування судами процесуального примусу можливе судами всіх ланок судової системи, однак виключно під час судового засідання.

Суд застосовує заходи процесуального примусу негайно після вчинення особою порушення шляхом постановлення відповідної ухвали, яка заноситься до журналу судового засідання. Така ухвала не впливає на рух справи, а тому не може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Проте зацікавлені особи можуть оскаржити цю ухвалу разом із рішенням відповідного суду.

Важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи є недопущення застосування кількох заходів процесуального примусу за одне й те саме правопорушення до однієї особи. Це положення конкретизує конституційний принцип, закріплений в ст. 61 Конституції України: ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення. Але водночас застосування заходу процесуального примусу не виключає можливості застосування до особи, до якої було застосовано заходи процесуального примусу, заходів адміністративної відповідальності. Також застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, які встановлені КАС України.

Вичерпний перелік заходів процесуального примусу, що можуть бути застосовані судом до осіб, які порушують встановлені правила або перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства, представлений в ст. 269 КАС України. Ними є попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід.

Під час судового засідання всі присутні мають дотримуватись встановленого порядку. Це є важливою умовою правосуддя. Однак законом не встановлено, які дії можуть бути кваліфіковані як порушення правопорядку в залі судового засідання. Тому в кожному конкретному випадку суд (суддя), користуючись своїм внутрішнім переконанням, вирішує, чи порушує особа, присутня в залі судового засідання, встановлений порядок.

Разом з тим порушенням порядку під час судового засідання вважається, наприклад, перебування у залі суду в нетверезому стані, паління, сварка, бійка та інші хуліганські дії, гучні висловлювання, користування мобільним телефоном, нищення майна суду тощо. За перераховані порушення та інші протиправні дії під час судового засідання до осіб, присутніх у залі судового засідання, може бути застосовано попередження.

До участі в адміністративному процесі головуючим у судовому засіданні може залучатися судовий розпорядник, який у разі винесення судом ухвали про застосування заходів процесуального примусу (наприклад, видалення із зали судового засідання осіб, які порушують порядок) забезпечує виконання такого рішення.

Однак суд має бути вкрай обережним і стежити, щоб в основі рішення про застосування заходу процесуального примусу, в першу чергу, наявною була сукупність конкретних реальних фактичних даних, що свідчать про необхідність застосування того чи іншого заходу задля уникнення можливого порушення прав, свобод та інтересів особи, до якої застосовується захід процесуального примусу.

Застосування судом такого поширеного заходу процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, має чи не найбільше потенційних негативних наслідків.

Європейський суд із прав людини неодноразово зазначав у своїх рішеннях, що позбавлення особи можливості фактично бути присутнім під час вирішення судом питання, яке стосується прав відповідної особи, є неприйнятним.

Застосування судом заходу процесуального примусу у вигляді видалення із залу судового засідання до осіб, які зацікавлені в процесі розгляду справи, певною мірою може порушувати принцип гласності судового процесу, оскільки у разі видалення однієї зі сторін з судового засідання, вона може бути позбавлена права на інформацію щодо часу, місця та інших обставин розгляду своєї справи.

Г.Я. Тріпільський вважає, що метою застосування видалення є не тільки забезпечення порядку та покарання правопорушника шляхом позбавлення його права бути присутнім у судовому засіданні і

впливати на його результат, але й нормальний перебіг судового розгляду, а тому може бути застосовано як до зацікавлених, так і до незацікавлених у результаті справи осіб [2, с. 542].

О.В. Кузьменко та О.Н. Панченко зазначають, що попередження та примусове видалення із зали судового засідання як заходи процесуального примусу застосовувалися у 2007–2008 рр. голову ючим у судовому засіданні в адміністративних судах України лише один раз, це зафіксовано в ухвалі Харківського окружного адміністративного суду. Тимчасове вилучення доказів з метою дослідження судом як захід процесуального примусу за вказаний період було застосоване: Київським районним судом міста Донецька – чотири рази, Окружним адміністративним судом міста Києва – два рази, Харківським окружним адміністративним судом – один раз. Привід за цей період був застосований: Окружним адміністративним судом міста Києва – один раз, Вінницьким окружним адміністративним судом – два рази (про це свідчать ухвали, постановлені зазначеними судами) [4, с. 542].

Висновки. На підставі наведеного можна зробити висновок, що практика застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є доволі обмеженою, що дає можливість говорити про недосконалість процесуальної регламентації заходів процесуального примусу та про порівняну дисциплінованість суб'єктів адміністративного процесу.

Як уже зазначалося вище, часто в наукових джерелах метод процесуального примусу розглядають як один із видів державного примусу, який зазвичай застосовується з метою захисту загально-визначених сформованих державою правовідносин і забезпечення неухильного й точного виконання юридичних норм, що закріплені законодавством у сфері адміністративного процесу.

Отже, керуючись таким науковим підходом, процесуальний примус в адміністративному судочинстві також можна визначити як засіб вольового забезпечення відповідності поведінки осіб, що перебувають у залі судового засідання під час судового провадження, нормам адміністративно-процесуального законодавства, що здійснюється за допомогою заходів впливу, які регулюються нормами адміністративно-процесуального права і мають на меті досягнення певного порядку, а також припинення, запобігання правопорушенням та притягнення до відповідальності винних у їх скоєнні правопорушників.

Зважаючи на наведений аналіз поняття та правової природи процесуального примусу, в адміністративному судочинстві можна виділити його основні характеристики:

1) уособлює офіційний, владний характер; 2) виступає як об'єктивно необхідний метод, цілеспрямований спосіб поведінки, набір певних дій і засобів; 3) застосовується до значної кількості осіб, не лише тих, що беруть участь у справі; 4) специфіка юридично-фактичних підстав для застосування; 5) багатоаспектна цільова спрямованість; 6) багатоваріантність зовнішніх форм прояву; 7) примусовий та правовий характер.

Адміністративні суди на сьогодні вкрай рідко застосовують заходи процесуального примусу задля уникнення можливого порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів адміністративного процесу, а за наявності реальної необхідності застосувати один із передбачених законом заходів процесуального примусу враховують конкретні фактичні дані, що свідчать про необхідність вжиття того чи іншого заходу.

Та, попри рідкісне застосування такого методу впливу, як процесуальний примус, до осіб, присутніх у залі судового засідання, не можна применшувати роль заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві, оскільки саме завдяки таким заходам, як попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів з метою дослідження судом чи привід у деяких конкретних справах, існує можливість повного, всебічного та неупередженого розгляду справи по суті з дотриманням необхідного порядку поведінки в залі судового засідання.

Список використаних джерел:

1. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : [навч. посіб.] / Е.Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Ківалов С.В., Червоний Ю.С., Волосатий Г.С. та ін.]; за ред. Червоного Ю.С. – Київ; Одеса: Юрінком Інтер, 2008. – 656 с.
3. Кузьменко В.А. Сутність примусу в адміністративному процесі / В.А. Кузьменко // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4. – С. 280–286.
4. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / [О.М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О.Н. Панченко, В.Б. Авер'янов та ін.]; за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 704 с.
5. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: [Навчальний посібник] / С.Г. Стеценко. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – 640 с.
6. Шевчук О.М. Засоби державного примусу у правовій системі України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.М. Шевчук ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 20 с.

